Roma Songailaitė

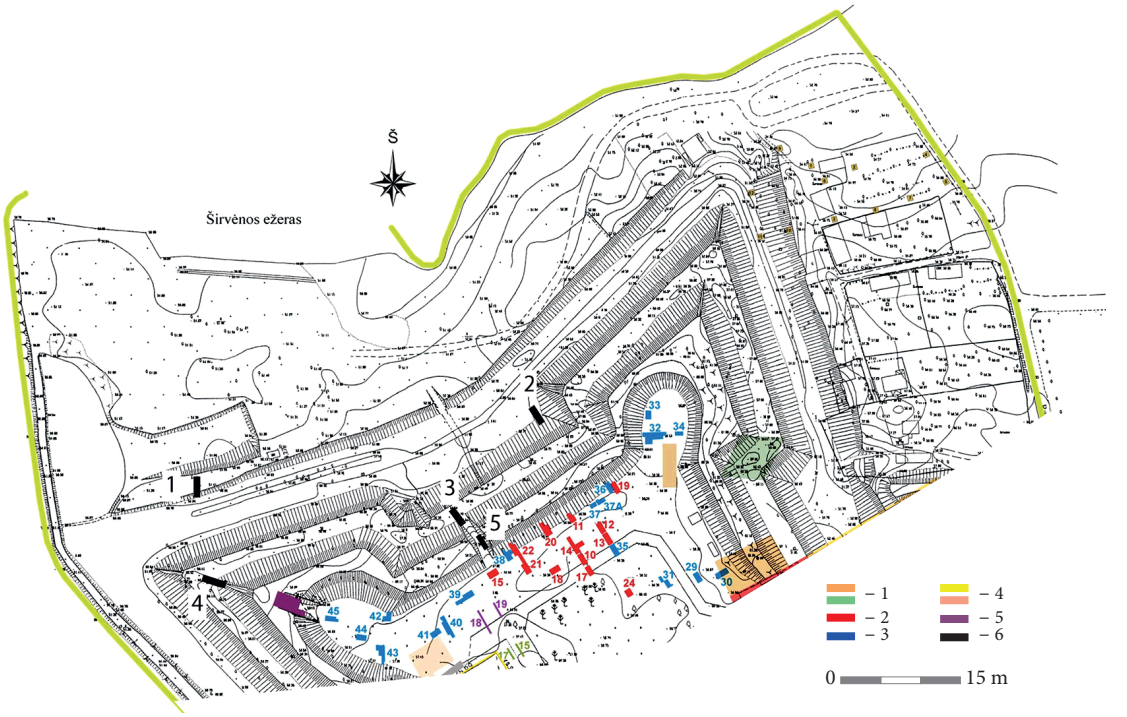
Biržų pilies šiaurės vakarinė pusė

2015 m. Biržų rajono savivaldybės administracijos užsakymu UAB „Projektavimo ir restauravimo institutas“ rengė projektinius pasiūlymus programai „Biržų pilies komplekso (UK 10493) pylimų ir griovio (ŠV dalies) sutvarkymo bei pylimų apsaugos priemonių įrengimo pritaikant viešojo turizmo poreikiams“. Rengiant projektinius pasiūlymus vienas iš parengiamųjų ir tyrimų darbų buvo atlikti žvalgomuosius archeologinius tyrimus ŠV pylime dar netirtose vietose, nes tyrimų išvadų reikėjo rengiant projektinius pasiūlymus dėl ŠV pylimo sutvarkymo, griovio valymo bei naujų rastų archeologinių struktūrų pritaikymo ir eksponavimo.

Biržų piliavietės teritorija užima apie 14 ha plotą. Tyrimai pilies teritorijoje vykdomi jau nuo XIX a. vidurio (Tiškevičiai). Apie 1884 m. M. Tiškevičiaus tirtas vietas bei išvežamus radinius žinoma tik iš prisiminimų (Korespondentė, Pasakojimai apie 1884 m. Biržų pilies kasinėjimą, *Biržų žinios*, 1930 09 17, nr. 37, p. 2). 1930–1932 m. piliavietėje kasinėjimus vykdė Biržų muziejus (J. Mikelėnas). Išlikę 1930–1932 m. rasti radiniai tik papildo vėlesnių tyrimų metu sukauptą archeologinę kolekciją, bet neleidžia radinių detaliau priskirti pilies statybos etapams. Tyrimų protokolai neišlikę, todėl tirtos vietos nėra tiksliai lokalizuotos. 1953–1964 m. pradėjus Biržų pilies rūmų konservavimo darbus, tyrimus rūmų griuvėsiuose, tilto ir vartų teritorijose vykdė E. Skardžius, A. Urbštas bei K. Mekas. Tų metų tyrimų rezultatus yra paskelbęs S. Pinkus (Pinkus S., Biržų pilis, *Lietuvos pilys*, V., 1971, p. 245– 276; Pinkus S., *Biržų pilis*, V., 1986). „1964 m. K. Meko tyrimų metu užtikti I–osios pilies Š bastiono apvalusis, apmūrytas kampas, taip pat Š kazemato fasadinė siena (2,03 m storio). Kazematas beveik visas pakištas po didžiuoju pylimu (apie 4,5 m gylyje). Jo vidus užverstas griuvenomis, todėl tikslesni kazemato dydžiai nenustatyti (fasado plotis – 5,45 m).<…> Taip pat užtiktas 2,5–3 m storio ir 10–12 m aukščio mūro kiautas, kuriuo iš lauko sutvirtinti kai kurie bastionų ir griovio šlaitai“ (Pinkus S., Biržų pilis, *Lietuvos pilys*, V., 1971, p. 247).

Nuo 1983 iki 2012 m. tyrimai vykdyti pilies teritorijos PR, PV pusėse, kur buvo klojami inžineriniai tinklai atstatomiems rūmams (1979–1986 m.), o vėliau ir arsenalui (2008–2011 m.). Piliavietės ŠV pusė – pylimai, Š bei V bastionai – netirti. Kieme prie ŠV pylimo 1983–1985 m. tyrimus vykdė J. Genys (*ATL 1984 ir 1985* metais, V., 1986, p. 86–88). V ir Š bastionų kakleliuose rasti II pilies (1637–1704 m.) buvusių kareivinių pamatai (šurfai 33–34, 42–45), o tirtuose šurfuose 1–15, 17–22, 38–41 I bei II – pilies stovėjusių pastatų pamatų fragmentai su XVI a. pabaigos – XVIII a. pradžios kultūriniu sluoksniu. 2015 m. netoli vykdytų žvalgomųjų tyrimų prie ŠV pylimo (perkasos 3 ir 5) 1984–1985 m. tirti šurfai 15, 21–22, 38 (1 pav.). Biržų pilies rūmų ŠV pusėje (prie rūmų ir kieme) archeologiniai tyrimai vykdyti 1990, 1991, 2007 ir 2012 m. (*ATL 1990 ir 1991 metais*, V., 1992, t. I, p. 52–54; *ATL 2007 metais*, V., 2008, p. 215–216; *ATL 2012* metais, V., 2013, p. 258–259).

2015 m. spalio–lapkričio mėnesiais Biržų piliavietės ŠV pusėje – ŠV pylime, V bastiono aikštelėje, ŠV pusės griovio vidinėje ir išorinėje pusėje buvo iškastos 5 įvairaus dydžio perkasos ištiriant 49 m^2 plotą. ***Perkasoje 1*** (8 m^2) iš dalies nustatytas ŠV griovio išorinis kraštas. Griovio pirminis kraštas (I pilies?) buvęs apie 2,5–3 m atstumu nuo perkasos PR sienelės. Nejudintas gelsvo smėlio sluoksnis pasiektas perkasos ŠV pusėje 50–55 cm gylyje (H_{abs} 50,80 m). 1,6–1,7 m atstumu į ŠV nuo perkasos PR sienelės

1 pav. Fragmentas iš Biržų pilies teritorijos plano su tyrimų vietomis: 1 – 1960–1964 m. A. Urbšto, K. Meko numanomos tyrimų vietos; 2 – 1983–1984 m. J. Genio tyrimai; 3 – 1984–1985 m. J. Genio tyrimai; 4 – 1990–1991, 2007 m. R. Songailaitės tyrimai; 5 – 1994 m. S. Sarcevičiaus tyrimai; 6 – 2015 m. R. Songailaitės tyrimai. R. Songailaitės brėž.

Fig. 1. An excerpt from a plan of Biržai Castle with the investigation sites marked: 1 – the assumed 1960–1964 investigation sites of A. Urbštas and K. Mekas; 2 – the 1983–1984 investigation of J. Genys; 3 – the 1984–1985 investigation of J. Genys; 4 – the 1990–1991, 2007 investigation of R. Songailaitė; 5 – the 1994 investigation of S. Sarcevičius; 6 – the 2015 investigation of R. Songailaitė

fiksuotas ryškus durpingas sluoksnis su dumblu, atspindintis II pilies griovio kraštą, kuris per kelis šimtus metų besikeičiant vandens lygiui, uždumblėjo.

Perkasoje 2 (12,6 m^2), tirtoje prie ŠV griovio krašto Š kurtinos išorinėje pusėje, panašu, kad rastas I pilies Š bastiono krašto fragmentas, kuris buvo suverstas į griovį II pilies rekonstrukcijos metu. Perkasos PR pusėje 70–80 cm gylyje, ŠV pusėje 40 cm gylyje nuo esamo paviršiaus po nuslinkusiomis pylimo žemėmis fiksuotas kietas paviršius – kalkakmenio gabalai su šviesaus šlyno sluoksniu (storis nenustatytas dėl besikaupiančio vandens). Šis sluoksnis susidaręs visoje perkasoje ir fiksuotas H_{abs} 50,80 m (t. y. griovio vandens paviršiaus aukštyje). Juo II pilies rekonstrukcijos metu buvo sutvirtintas griovio kraštas. Neatmetama versija, kad tam panaudotas ir I pilies mūro kiautas, kuriuo buvo sutvirtintas Š bastionas, kurio prieigose ir buvo tiriama perkasa 2. Perkasos PR pusėje 1–1,05 m gylyje (H_{abs} 51,20 m) fiksuotas dar vienas akmenų su kalkakmeniu bei šlynu darinys, savo konstrukcija primenantis griovio kraštą. Tiriamoje vietoje jis nebuvo vientisas, tad jo negalima priskirti II pilies griovio kraštui, o labiau nugriuvusiam mūrui. 1,15 m gylyje (H_{abs} 50,85 m) prasideda durpingas su dumblu sluoksnis, kuris tęsėsi iki 1,8 m gylio (H_{abs} 50,20 m). Įžemis perkasoje 2 nepasiektas.

Perkasa 3 (10 m^2) buvo tiriama ŠV pylime padaryto praėjimo vietoje, kuris šiuo metu kelia grėsmę pylimo šlaitams. Po apardytu II pilies pylimu, 1,9–2 m gylyje (H_{abs} 56,95 m) rastas sudegusių grindų paviršius su durų fragmentu (2 pav.). Iš išlikusių sudegusių grindų nustatyta, kad perkasoje atidengta 3–3,2 m ilgio patalpa. PV pusėje grindys rėmėsi į mūrinę sieną, kurioje apie 25 cm aukštyje nuo grindų paviršiaus rastas įtvirtintas durų apatinis vyris. Sienutės paviršius nuardytas, jos paviršiaus aukštis H_{abs} 57,20 m. Patalpa tirtoje vietoje yra 1,4 m pločio, ji tęsiasi į ŠR pusę. Preliminariai statinio fragmentus galima datuoti I pilies laikotarpiu.

Perkasa 4 (12,5 m^2) tirta V bastiono aikštelėje. Perkasos R pusėje, 45 cm gylyje (H_{abs} 55,55 m) atidengtas 1,5–1,7 m pločio grindinukas, sukrautas kaip pylimėlis iš lauko akmenų bei kalkakmenio gabalų per 2–3 eiles, rištas moliu. Jis orientuotas įstrižai perkasos P–Š kryptimi. Jį galima priskirti II pilies V bastiono įtvirtinimo ir gynybiniams įrenginiams. Perkasos viduryje, 60–70 cm gylyje (H_{abs} 55,75 m) rasta trikampė konstrukcija (statinio vienas kampas). Nuo 30x20x15 cm dydžio kampinio akmens į PV pusę padėtas 1,1 m ilgio, 20 cm pločio ir iki 10 cm storio sunykęs rąstas. Jo tęsinys yra į V už perkasos ribų. Į ŠR pusę nuo akmens dengėsi apie 30 cm pločio iš akmenų bei kelių plytų sukrautas pamatėlis. Jis sudėtas per 1–2 akmenų eiles iki 25 cm aukščio. Perkasoje jis 1,6 m ilgio ir tęsėsi už jos ribų. Panašu, kad tai galėjo būti medinio statinio apatinė dalis arba pamatėlio fragmentas su rostverku. Pagal perkasoje atidengtą fragmentą negalima nustatyti buvusio statinio dydžio, nes rastas tik vienas jo kampas. Iš susidariusių sluoksnių matyti, kad statinio V pusėje buvęs griovys – iki 60 cm gylio, o PR pusėje 20 cm žemiau rastos konstrukcijos dengėsi akmenimis bei moliu tvirtintas paviršius – kaip aikštelė. Preliminariai šią konstrukciją galima priskirti I pilies laikotarpiui.

2 pav. Perkasa 3, XVII a. I pusės sudegusių grindų ir durų fragmentai perkasoje 3 iš ŠV. R. Songailaitės nuotr.

Fig. 2. Trench 3, the burnt floor and door fragments dated to the first half of the 17th century, as seen from the NW

Perkasa 5 (5,9 m^2) tirta ŠV pylimo PR pusėje, apie 5 m į PR pusę nuo perkasos 3, šiuo metu esančios tako paviršiuje. Vos 5–6 cm gylyje (H_{abs} 57,40 m) rastas 3,4 m ilgio, 60 cm pločio mūrinės sienutės fragmentas. Jos PR pusė nuardyta, o ŠV pusėje už jos dengiasi sudegusios medienos fragmentai. Preliminariai konstrukcija priskiriama II pilies statybos etapui. Be to, nustatyta, kad didžiausią pavojų po pylimu esančioms architektūrinėms struktūroms kelia išsikerojusios medžių šaknys (3 pav.).

Perkasose 4 ir 5 tirtas 5–60 cm storio, o perkasoje 3 (pylime) – iki 2 m storio II pilies laikotarpiu susiformavęs kultūrinis sluoksnis. Perkasose 2, 3, 4 tirti 0,6–1,2 m storio I pilies kultūrinio sluoksnio fragmentai. Perkasose 3

3 pav. ŠV pylime medžių šaknų naikinamos archeologinės struktūros perkasoje 5 iš V. R. Songailaitės nuotr.

Fig. 3. Trench 5, the NW rampart structures being destroyed by tree roots, as seen from the W

ir 4 buvo įsigilinta iki 2 m (H_{abs} 54,15 m) nuo esamų paviršių ir tirti apie 1 m storio supiltiniai molio, priemolio su kalkėmis sluoksniai, susidarę apie 1637–1640 m. užpilant I pilies griovį bei vykdant pylimų rekonstrukciją. Tyrimų metu įžemis pasiektas tik perkasos 1 ŠV pusėje 50–55 cm gylyje.

Tyrimų metu surinkti radiniai perduoti BKMS. 2015 m. žvalgomųjų tyrimų metu rastos struktūros dėl mažos tyrimų apimties nėra pakankamai ištirtos, kad būtų galima tiksliau jas datuoti ar nustatyti jų paskirtį.

Northwest Side of Biržai Castle

In 2015, the investigation continued on the grounds of Biržai Castle. The first castle dates to 1589–1625, the second to 1637–1704. The castle's investigation began in the mid-19th century and is connected with the owners of Biržai, the Tyszkiewicz comital family. During the 1953–1912 preservation, reconstruction, and adaptation of the castle, archaeological investigations were conducted by Archaeologists E. Skardžius, A. Urbštas, K. Mekas, J. Genys, and R. Songailaitė.

The 2015 investigation was conducted at places that had yet to be excavated: the NW part of the castle site: the NW rampart, the W bastion's gorge, and the NW ditch's escarp and counterscarp. Five various-sized trenches were excavated (a total of 49 m^2) (Fig. 1). The investigation allowed the boundaries of the NE ditch's counterscarp at the W bastion (trench 1) and the inner side of the NW curtain wall (trench 2) to be partially determined. In trench 3 at the passage through the NW rampart, the remains of a burnt late 16th century–1625 building were found under the second castle's rampart (Fig. 2). In trench 5 on the SE side of the NW rampart, a brick wall fragment, which had been damaged by tree roots, was discovered at a depth of 5–6 cm and tentatively assigned to the second castle (Fig. 3). Trench 4 at the W bastion contained structures tentatively assigned to the first castle (perhaps a former tower) and fortifications from the second castle.